

УДК 343.1:343.614

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.3>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ДОВЕДЕННЯ ОСОБИ ДО САМОГУБСТВА

Брянкін А.С.,

курсант 3 курсу 1 групи,

Військово-юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0009-0002-3641-6975

Давиденко С.В.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри кримінального процесу

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0001-8458-3845

Брянкін А.С., Давиденко С.В. Проблемні аспекти кримінального провадження щодо доведення особи до самогубства.

Стаття присвячена комплексному аналізу проблемних аспектів кримінального провадження щодо доведення особи до самогубства. Це питання є надзвичайно складним як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки самогубство є багатофакторним явищем, що може бути спричинене поєднанням соціальних, психологічних, економічних, медичних та інших обставин. У зв'язку з цим особливо гостро постає проблема встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями підозрюваного та фактом вчинення потерпілим суїциду, що є ключовим елементом для кваліфікації такого кримінального правопорушення за статтею 120 Кримінального кодексу України. У статті детально розглянуто основні труднощі доказування, зокрема, відсутність безпосередніх свідків, складність ідентифікації умислу особи, яка могла сприяти самогубству потерпілого, а також акцентовано на недостатній розвиненості судової практики у провадженнях цієї категорії.

Значна увага приділяється питанню доведення безпосереднього впливу підозрюваного на рішення потерпілого вчинити самогубство. Зазначається, що цей аспект є вкрай казуїстичним у практичному вимірі, оскільки більшість кримінальних проваджень щодо доведення до самогубства базуються на непрямих доказах. У статті висвітлено роль судово-психологічної експертизи, яка відіграє ключову роль у визначенні психічного стану потерпілого, аналізі його мотивації, встановленні наявності депресивних розладів або інших психоемоційних факторів, що могли вплинути на його рішення про суїцид. При цьому досліджено судову практику, яка демонструє, що значна частина проваджень, котрі стосуються доведення особи до самогубства, закриваються на стадії досудового розслідування чи завершуються ухваленням виправдувальних вироків через брак достатніх доказів.

Встановлено, що відсутність чітких законодавчих параметрів для кваліфікації таких дій створює значні труднощі для правоохоронних органів та судів. У роботі запропоновано вдосконалення чинного законодавства шляхом деталізації складу кримінального правопорушення, визначення специфічних критеріїв доказування причинно-наслідкового зв'язку та встановлення рівня впливу підозрюваного на потерпілого.

Ключові слова: доведення до самогубства, причинно-наслідковий зв'язок, судово-психологічна експертиза, соціальні фактори, психоемоційний стан потерпілого.

Bryankin A.S., Davydenko S.V. Problematic aspects of criminal proceedings on driving a person to suicide.

The article is devoted to a comprehensive analysis of the problematic aspects of criminal proceedings on driving a person to suicide. This issue is extremely complex from both theoretical and practical points of view, since suicide is a multifactorial phenomenon which may be caused by a combination of social, psychological, economic, medical and other circumstances. In this regard, the problem of establishing a causal link between the suspect's actions and the fact of the victim's suicide is particularly acute, which is a key element for qualifying such a criminal offense under Article 120 of the Criminal Code of Ukraine. The article discusses in detail the main difficulties of proof, in particular, the lack of direct witnesses, the difficulty of identifying the intent of a person who could have contributed to the victim's suicide, and also emphasizes the insufficient development of judicial practice in proceedings of this category.

Considerable attention is paid to the issue of proving the direct influence of the suspect on the victim's decision to commit suicide. It is noted that this aspect is extremely casuistic in practical terms, since most criminal proceedings for incitement to suicide are based on circumstantial evidence. The article highlights the role of forensic psychological examination, which plays a key role in determining the mental state of the victim, analyzing his or her motivation, and establishing the presence of depressive disorders or other psycho-emotional factors which could have influenced his or her decision to commit suicide. At the same time, the author examines the case law which demonstrates that a significant number of proceedings related to driving a person to suicide are closed at the pre-trial investigation stage or end in acquittals due to lack of sufficient evidence.

It is established that the lack of clear legislative parameters for qualifying such actions creates significant difficulties for law enforcement agencies and courts. The article proposes to improve the current legislation by detailing the elements of a criminal offense, defining specific criteria for proving the existence of a causal link and establishing the level of influence of the suspect on the victim.

Key words: driving to suicide, causation, forensic psychological examination, social factors, psycho-emotional state of the victim.

Постановка проблеми. Однією з ключових проблем у кримінальному провадженні щодо доведення особи до самогубства є встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями підозрюваного та фактом самогубства потерпілого. Доведення цього зв'язку є складним завданням для правоохоронних органів та суду, оскільки самогубство, як правило, є багатофакторним явищем, що обумовлюється не лише безпосереднім впливом іншої особи, а й психоемоційним станом потерпілого, його соціальним середовищем, попередніми психологічними травмами, фінансовими чи сімейними проблемами. Саме тому правоохоронці постають перед труднощами у визначенні того, чи стали дії підозрюваного вирішальним чинником, який спричинив суїцид, або він відбувся внаслідок комбінації інших обставин.

Складність доведення причинно-наслідкового зв'язку також полягає у необхідності підтвердження прямого впливу підозрюваного на формування суїцидального рішення. У більшості випадків такі кримінальні правопорушення відбуваються без безпосередніх свідків, що суттєво ускладнює формування доказової бази. За таких обставин важливим джерелом потенційних доказів можуть стати цифрові сліди, зокрема, інформація у соціальних мережах, записи телефонних розмов, відеоматеріали чи аудіоповідомлення. Проте навіть за наявності таких доказів складно визначити – суїцид був виключно наслідком дій підозрюваного або потерпілий вже перебував у стані психологічної нестабільності, а отримана інформація чи зроблене повідомлення лише підштовхнули його до радикального рішення.

Проблема встановлення причинно-наслідкового зв'язку стає особливо гострою у випадках, коли потерпілий залишає передсмертну записку або інші свідчення про причини скоєного самогубства. Вона може бути написана під впливом емоцій чи у стані афекту, а також містити суб'єктивну інтерпретацію подій, що відбувалися до самогубства. Тому такі докази потребують ретельного аналізу в контексті інших обставин конкретного кримінального провадження.

Метою дослідження є аналіз проблемних аспектів кримінального провадження щодо доведення особи до самогубства, визначення складнощів у доказуванні причинно-наслідкового зв'язку, а також пропонування шляхів вдосконалення законодавства крізь призму сучасної судової практики.

Стан опрацювання проблематики. Останні дослідження в галузі кримінального процесуального права щодо доведення особи до самогубства акцентують на труднощах у визначенні причинно-наслідкового зв'язку між діями підозрюваного і фактом суїциду, а також на проблемах доказування умислу. Відомі науковці І.В. Середа та В.М. Лавринович у своїх працях досліджують специфіку судово-психологічних експертиз у справах про доведення до самогубства та пропонують шляхи вдосконалення наявної доказової бази. О.О. Хмельов звертає увагу на необхідність уточнення кримінально-правових норм, що стосуються цього різновиду кримінальних правопорушень, для уникнення правових прогалин при їх застосуванні.

Виклад основного матеріалу. Статистичні дані свідчать про те, що щорічно десятки тисяч громадян нашої країни вчиняють самогубство. Окрім безпосередньої загибелі людини, кожен суїцид сприймається суспільством як велика трагедія, адже він викликає співчуття, тривогу, осуд та має деструктивний вплив на соціальні процеси, дестабілізуючи етико-моральну та психологічну ситуацію в суспільстві. Якщо самогубство відбувається під впливом інших осіб, які прямо чи опосередковано схилили, сприяли цьому вчинку, то важливо притягти винних до кримінальної відповідальності, оскільки їхні дії потребують не лише моральної оцінки, а і відповідної кримінально-правової кваліфікації.

Самогубство є одним з найбільш суперечливих дефініцій як у суспільній свідомості, так і в юридичній науці. Досі не визначені конкретні фактори, що сприяють його скоєнню. Як правильно

зазначає Л.М. Шестопалова, це поняття охоплює широкий спектр причин – від психологічних порушень та проблем у міжособистісних відносинах у родині та суспільстві до недосконалої державної соціально-економічної політики [1, с. 2]. Отже, комплексний характер проблеми зумовлений індивідуальними психологічними та соціальними факторами, а також недоліками національної політики у цьому сегменті.

Згідно зі статистичними даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, можна стверджувати, що основні причини більшості самогубств мають соціальний характер, подібно до чинників, що призводять до вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з доведенням до самогубства, чи замаху на нього. Про це також свідчать узагальнення, розроблені В.О. Кірієнко, які вказують на головні детермінанти, що впливають на рівень доведення до самогубства: неналежна профілактична робота (36,5%); хуліганське спрямування особи злочинця (34,2%); психічні аномалії (26,0%); вчинення кримінального правопорушення заради «гри» (22,6%); неблагополуччя родини (10,7%); неефективність притягнення до відповідальності за кримінальне правопорушення, передбачене статтею 120 Кримінального кодексу України (далі – КК України) (7,7%) [2, с. 8]. Таким чином, доведення до самогубства є кримінальним правопорушенням, що становить значну суспільну небезпеку, адже його очевидним наслідком є не лише посягання на життя людини, а і негативний вплив на нормальність функціонування суспільства.

Доведення до самогубства – це дії, які мають високий рівень суспільної небезпеки, оскільки створюють безпосередню загрозу життю та здоров'ю громадян. Самогубство (або суїцид) означає позбавлення себе життя. За термінологією Словника української мови, самогубство визначається як «можлива власна загибель, ймовірне знищення самого себе, зумовлені ризикованою дією, відчайдушним вчинком і т. ін.» [3], тобто це заподіяння самому собі шкоди, достатньої для настання летального результату.

Разом з тим, причиною суїцидальних вчинків можуть бути й інші особи, які своїми умисними або необережними діями змушують людину відчувати певні «руйнівні» почуття чи переживання, що сприяють суїциду, чи схиляють особу до позбавлення себе життя.

З точки зору криміналістичної характеристики, важливими є поведінка потерпілого та його роль у скоєнні кримінального правопорушення, адже інформація про характер участі потерпілого може бути значущою під час розслідування вказаної категорії правопорушень. Беручи до уваги те, що фахівці команди Lifeline Ukraine – національної лінії з питань профілактики самогубств та підтримки психічного здоров'я, зазначають – поведінка потенційного самогубця часто характеризується такими небезпечними станами, як наявність суїцидальних бажань, здатності, наміру, а також відсутності або ослабленням бар'єрів і прив'язок до життя [4], можна зрозуміти, що поведінка людини в кризовому стані потребує особливого визначення, оскільки поєднання суїцидальних намірів із втратою життєвих орієнтирів може реально свідчити про критичний рівень ризику, вимагаючи негайної підтримки такої особи.

Суб'єктивна сторона досліджуваного кримінального правопорушення є ключовою для встановлення його складу, адже визначає психічне ставлення особи до вчиненого діяння (дії / бездіяльності) та його суспільно небезпечних наслідків. При цьому особливо важливим є доведення факту цілеспрямованих дій суб'єкта, який схиляє або сприяє формуванню рішучого наміру потерпілого скоїти суїцид. Враховуючи це, вирішальним є проведення допиту особи, котра могла вплинути на рішення потерпілого вчинити самогубство, до якого слідчому, прокурору потрібно ретельно підготуватися, розробивши відповідне коло питань [5, с. 116-117].

Вбачаємо за необхідне підтримати позицію В.К. Грищука, який вважає, що суб'єктивна сторона цього складу кримінального правопорушення характеризується прямим умислом щодо діяння, та умислом або необережністю щодо наслідків [6, с. 129], тобто чітко розрізняє психічне ставлення особи до діяння та його наслідків. Контекстно нагадаємо, що при призначенні покарання надважливо встановити форму вини стосовно суспільно небезпечних наслідків діяння, оскільки це прямо впливає на визначення строку покарання: за умисне доведення до самогубства або замах на нього має бути призначено більш суворе покарання, а за вчинене з необережності – більш м'яке.

У представленому ракурсі відмітимо: призначення та проведення різноманітних судових експертиз у провадженнях щодо доведення до самогубства є одним із ключових джерел отримання доказової інформації. Слідчий, з урахуванням конкретних фактичних обставин, висуває версії щодо вчинення кримінального правопорушення (його механізму, способу, особи підозрюваного й ін.) та причин смерті потерпілого, після чого на побудованій основі призначає необхідні експертизи. Під час відповідних експертних досліджень встановлюється причина смерті потерпілого, наприклад, виявляються: сліди удавлення руками, закриття дихальних шляхів або вдавлення грудної клітини чи живота, що можуть свідчити про інсценування самогубства. Судово-медична експертиза у таких провадженнях включає дослідження слідів крові, інших виділень, волосся, сторонніх часток

та клітин внутрішніх органів, що виявляються на знарядді спричинення смерті, предметах навколо трупа, одязі та самому тілі (статті 242-243 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК)). Крім того, може бути призначена судово-психіатрична експертиза для визначення психічного стану потерпілого або підозрюваного, а також для з'ясування того, чи не було самогубство наслідком хворобливої уяви [7, с. 144].

Судово-психологічна експертиза призначається слідчим на підставі процесуального рішення після початку кримінального провадження. Її метою є визначення психічного стану потерпілого до вчинення ним самогубства та встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями підозрюваного, обвинуваченого та психічним станом потерпілого. Посмертна судово-психологічна експертиза (судово-психологічна автопсія) проводиться на основі матеріалів кримінального провадження фахівцем, який реконструює життєві обставини, історію хвороби та психічний стан перед смертю, враховуючи попередні спроби самогубства, ставлення до алкоголю, наркотиків та інші психологічно значущі фактори. Експерт дає обґрунтовану оцінку – чи були у людини підстави для добровільного заподіяння смерті. Завдання експерта полягає у визначенні того, чи був наявний психічний стан, що сприяв самогубству, а також у з'ясуванні причин його розвитку. Залежно від способу самогубства, можуть бути призначені й інші експертизи [8, с. 889].

Проте, висновки вказаної експертизи, зазвичай, мають оцінювальний характер і не дають однозначних відповідей на ключові питання кримінального провадження. У переважній більшості випадків експерти встановлюють лише наявність або відсутність у потерпілого схильності до самогубства, не даючи еквівалентного висновку про роль підозрюваного у формуванні його рішення.

Підкреслимо, що слідчий має забезпечити дотримання належності та допустимості доказів, а також перевірити правильність їх процесуального оформлення. Він зобов'язаний перевіряти, чи містить висновок судового експерта необхідні реквізити: номер, дату складання, вказівку на форму експертизи, відповіді на всі поставлені запитання, підпис експерта та обґрунтування викладених висновків. Означене є вкрай важливим, оскільки від цього залежить правильність прийняття подальшого судового рішення. Так, одним із суттєвих недоліків слідчої практики є відсутність стандартної постанови про призначення судово-медичної експертизи у випадках умисного вбивства, замаскованого під самогубство чи нещасний випадок на залізниці [9].

Сфера правозастосування орієнтує на те, що проблеми кримінального провадження щодо доведення особи до самогубства виникають через складність встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями підозрюваного та самогубством потерпілого. В окреслених випадках важко довести, чи були дії підозрюваного безпосередньою причиною суїциду, адже для цього необхідно враховувати численні психологічні, соціальні та фізіологічні фактори. Магістральну роль у названих провадженнях відіграють судово-психологічні експертизи, які допомагають оцінити психологічний стан потерпілого та його можливі мотиви для скоєння самогубства, однак зроблені експертами висновки часто мають суб'єктивний характер [10].

Водночас, однією з головних прикладних проблем є визначення умислу або необережності в діях винної особи. У ситуаціях доведення до самогубства важко встановити, чи були дії підозрюваного умисними, чи стали наслідком необережності. Саме тому для правильної кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення слідчий повинен врахувати всі деталі провадження, зокрема, попередні стосунки між сторонами, що можуть вказувати на мотиви підозрюваного, а також характер його дій, які могли призвести до суїциду потерпілого [11, с. 142-143].

Іншою серйозною проблемою є складнощі при збиранні доказів у наведеній категорії кримінальних проваджень, оскільки матеріали останніх ґрунтуються на непрямих доказах: свідченнях очевидців, письмових документах, відеозаписах та висновках судово-психіатричних експертиз. При цьому надзвичайно важливо правильно оцінити зміст повідомленої інформації, телефонних розмов або повідомлень у соціальних мережах, які потенційно вказуватимуть на психологічний тиск, погрози, що могли стати причиною самогубства. Отже, існуючі дискусійні питання правового регулювання та недостатність чітких методичних рекомендацій для практичних працівників (слідчих, суддів, ін.) можуть призвести до суттєвих помилок в юридичній кваліфікації діянь, що, у свою чергу, перешкоджатиме ефективному розслідуванню та здійсненню судового провадження щодо таких кримінальних правопорушень. З огляду на викладене, потребує системного вдосконалення тематичне законодавство України, в тому числі, задля уточнення критеріїв доведення особи до самогубства та розмежування даного правопорушення із суміжними, зокрема, такими як моральне чи фізичне насильство.

У презентованому контексті наведемо ілюстративні приклади із правозастосовної практики: (а) у справі № 688/3080/18 слідчий суддя Шепетівського міськрайонного суду розглянув скаргу матері потерпілого на постанову слідчого про закриття кримінального провадження. Мати зазначила, що слідчий не врахував результати судово-медичної експертизи та не задовольнив її клопотання

про проведення додаткових слідчих дій. Вона вважала, що смерть сина була наслідком вбивства, замаскованого під самогубство. Слідчий та прокурор заперечили проти задоволення скарги. Втім, суддя, дослідивши подані матеріали, дійшов висновку, що слідчий не виконав своїх обов'язків стосовно всебічного дослідження фактів, що підкреслює складність здійснення розслідування у таких провадженнях [12]; (6) справу № 628/797/17, яка стосувалася самогубства неповнолітнього, розглядав Куп'янський міськрайонний суд Харківської області. Досліджувалися обставини трагедії, зокрема, емоційний стан потерпілого та вплив зовнішніх факторів на його поведінку, де важливим доказом стала інформація про психологічний тиск, що відчував неповнолітній, а також соціальні проблеми в його житті. На основі цих фактів суд констатував, що відсутні підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності за доведення до самогубства. Як наслідок, – провадження було закрито через не встановлення складу кримінального правопорушення, що вказує на проблемність з'ясування його обставин [13].

Судова практика свідчить, що встановлення та доведення причинно-наслідкового зв'язку у справах про доведення до самогубства залишається одним із казуїстичних питань кримінального провадження. Відсутність точних критеріїв оцінки впливу підозрюваного на прийняття «катастрофічного» рішення потерпілим, складність аналізу психоемоційного стану жертви та недосконалість доказової бази істотно перешкоджають єдиному та сталому правозастосуванню у цьому сегменті процесуальної діяльності.

Висновки. У результаті проведеного дослідження виявлено, що механізм притягнення до кримінальної відповідальності за доведення до самогубства є багатогранним явищем, котре вимагає детального законодавчого врегулювання. Положення статті 120 КК України іманентно вказують на наявність значних проблем у доказуванні складу цього кримінального правопорушення, особливо у випадках психологічного тиску та довготривалого морального впливу на потерпілого. Відсутність чітких параметрів розмежування психологічного насильства від інших форм примусу створює труднощі для правозастосовників, що призводить до неправомірного звільнення винних осіб від відповідальності.

З метою вдосконалення нормативної регламентації доцільно внести зміни до статті 120 КК України, розширивши перелік форм впливу, котрі можуть кваліфікуватися як доведення до самогубства, зокрема, включити до них психологічний терор (мобінг) та систематичне приниження гідності особи. Крім того, варто передбачити окремі положення щодо доведення до самогубства у цифровому середовищі, оскільки сучасні інформаційні технології створюють нові загрози – кібербулінг, шантаж та маніпуляції, які також можуть мати летальні наслідки. Додатково необхідно уточнити положення щодо причинно-наслідкового зв'язку між діями винної особи та вчиненням самогубства потерпілим. Докладне роз'яснення цього питання у релевантних постановах Пленуму Верховного Суду дозволить забезпечити більш уніфіковане застосування законодавства, що зменшить ризик допущення судових помилок.

Підкреслимо: відсутність очевидців описаної події та неможливість допитати потерпілого створюють суттєві перепони для ефективної кримінальної процесуальної діяльності. Тому використання висновків судово-психологічних експертиз як доказів стає критично важливим для правильного визначення причин суїциду. Відповідно, доречне розширення та конкретизація нормативних приписів чинних законів зорієнтують на формування дієвого алгоритму правозастосування у провадженнях щодо доведення особи до самогубства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шестопалова Л.М. Самогубство та доведення до самогубства: заходи протидії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2001. 20 с.
2. Кірієнко В.О. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання доведенню особи до самогубства або до замаху на самогубство: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 21 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/5489367b-35ed-42c7-9a8b-ad44f5c3737a> (дата звернення: 06.04.2025).
3. Словник української мови: в 11 томах / за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 06.04.2025).
4. Сайт LifeLine Ukraine. URL: <https://lifelineukraine.com/> (дата звернення: 06.04.2025).
5. Семак С.В. До питання доведення до самогубства особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 1. С. 114–120. URL: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.332> (дата звернення: 06.04.2025).
6. Гришук В.К., Азаров Д.С., Савченко А.В. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

7. Керик Л.І. Використання спеціальних знань під час розслідування доведення до самогубства. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 144–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2010_10_25 (дата звернення: 06.04.2025).
8. Кривоконь Д.А. Доведення до самогубства: кримінально-правовий аналіз. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 888–892. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/11/215.pdf> (дата звернення: 06.04.2025).
9. Козієнко А.В., Банах С.В. Методика розслідування умисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті. 2018. 111 с. URL: [http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/28367/1/%D0%9C%D0%A0_%D0%9A%D0%BE%D0%B7ie%D0%BD%D0%BA%D0%BE\).pdf](http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/28367/1/%D0%9C%D0%A0_%D0%9A%D0%BE%D0%B7ie%D0%BD%D0%BA%D0%BE).pdf) (дата звернення: 06.04.2025).
10. Ханін С. Чи повинен слідчий суддя перевірити допустимість доказів, покладених в основу підозри. 2022. URL: <https://pravo.ua/chy-povynen-slidchyi-suddia-pereviryty-dopustymist-dokaziv-pokladykh-v-osnovu-pidozry/> (дата звернення: 06.04.2025).
11. Ткач О.О. Доведення до самогубства: проблеми кримінально-правового регулювання. *Університетські кримінально-правові та кримінологічні читання*. Харків, 2017. С. 141–144. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/16_06_2017/pdf/36.pdf (дата звернення: 06.04.2025).
12. Вирок Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 14 червня 2021 року. Справа № 688/3080/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 06.04.2025).
13. Вирок Куп'янського міськрайонного суду Харківської області від 25 квітня 2019 року. Справа № 628/797/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 06.04.2025).